

2019-11-15

Justitiedepartementet

Åklagarenheten

103 33 Stockholm

Remissyttrande avseende betänkandet Stora brottmål – nya processrättsliga verktyg (SOU 2019:38)

Allmänna synpunkter

Andelen stora brottmål i domstolarna ökar. I Malmö tingsrätt avgjordes under år 2018 ett brottmål med en förhandlingstid överstigande 180 timmar och ytterligare 12 mål med mer än 30 timmars förhandlingstid. Handläggningen av stora brottmål innebär utmaningar för rättsväsendets myndigheter. När det gäller domstolarnas hantering finns det skäl att peka på de särskilda svårigheter som det innebär för domare att på ett rättssäkert sätt tillgodogöra sig och analysera mycket omfattande processmaterial vars innehåll i princip är okänt före huvudförhandlingens början. Det finns också omfattande praktiska problem med att hitta tider för förhandlingar i mål med många advokater inblandade. Stora brottmål innebär även i övrigt stora utmaningar för domstolarna. Tingsrätten delar vidare uppfattningen att det blivit allt vanligare att förundersökning pågår samtidigt som huvudförhandling, vilket gör processerna svåröverskådliga.

Tingsrätten välkomnar ansatsen att tillskapa nya processrättsliga verktyg som kan bidra till att hantera de svårigheter som de stora brottmålen för med sig. Utredningens betänkanden innehåller en mycket gedigen genomgång av de

principer som bör vägleda utformningen av sådana verktyg och av de avvägningar mellan motstående intressen som måste göras. Betänkandena har därmed stort värde som utgångspunkt vid fortsatta överväganden.

Tingsrätten bedömer dock att de förslag som lämnas i betänkandet inte annat än i mycket begränsad utsträckning kommer påverka handläggning av stora brottmål. I de fall det finns principiella eller praktiska invändningar mot förslagen avstyrks de därför (se kommande avsnitt).

Det förhållandet att utredningen, trots högt ställda ambitioner, inte kunnat lämna förslag som kan antas påverka hanteringen av de stora målen annat än marginellt, visar att det är svårt att åstadkomma någon påtaglig förbättring, utan mer grundläggande ingrepp i det processrättsliga regelverket. Enligt tingsrättens mening finns det anledning att överväga mer omfattande ändringar av regelverket, som inte endast omfattar stora mål. Vid de övervägandena bör en utgångspunkt vara att parternas ståndpunkter, på samma sätt som vid handläggning av tvistemål, i princip ska vara klarlagda när huvudförhandlingen inleds. Tingsrätten kan inte se att en sådan ordning skulle vara oförenlig med grundläggande rättvise- eller rättssäkerhetsskäl.

Starkare incitament för misstänkta utredningsmedverkan (Kapitel 5)

Enligt 29 kap. 5 § femte punkten brottsbalken ska vid straffmätningen beaktas om den tilltalade frivilligt angett sig eller lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för utredningen av brottet. Det får antas att offentliga försvarare inom ramen för sina uppdrag upplyser klienterna om att bestämmelsen finns och vilken nedsättning av påföljden som kan bli aktuell för den som lämnar uppgifter. Bestämmelsen tillämpas trots det sällan. Enligt tingsrättens uppfattning förekommer det i princip aldrig i stora mål att tilltalade lämnar sådana uppgifter om egen brottslighet som ger förutsättningar att tillämpa bestämmelsen. Stora brottmål avser i regel mycket allvarlig brottslighet där de tilltalade, om de döms, riskerar långa fängelsestraff. Det finns inte något som talar för att tilltalade som idag förnekar brott och inte lämnar uppgifter om egen brottslighet, skulle agera annorlunda om utredningens förslag om incitament till utredningsmedverkan införs. För den som föreställer sig att det finns en möjlighet att bli frikänd, torde en nedsättning av ett långt fängelsestraff med

något eller några år knappast utöva någon stark lockelse. De internationella utblickar som utredningen redovisar stärker tingsrättens uppfattning att regler av det slag som utredningen föreslår skulle komma att tillämpas sällan och ha mycket liten inverkan på problematiken med stora brottmål.

Förslag om att åklagaren ska lämna påföljdsförslag som binder domstolen har tidigare lämnats av Straffprocessutredningen i SOU 2013:17. Tingsrätten framhöll i sitt yttrande över betänkandet vikten av att lika fall behandlas lika, bl.a. för att upprätthålla allmänhetens tilltro till rättssystemet. Med hänsyn till det framförde tingsrätten i sitt yttrande att det under alla förhållanden borde finnas en ventil, som gav domstolar möjlighet att frångå åklagarens yrkande i skärpande riktning, om det fanns starka skäl för det. Det är fortfarande tingsrättens uppfattning att det bör vara domstolarna som bär det yttersta ansvaret för att lika fall bestraffas lika. En ordning där bindande uppgörelser kan träffas mellan åklagare och tilltalad riskerar, på ett helt annat sätt än en domstolsprövning där skäl redovisas öppet, att ge upphov till spekulationer om att ovidkommande intressen kan ha beaktats eller påtryckningar utövats. För tilltron till rättsväsendet är sådana misstankar förödande. Av principiella skäl avstyrker tingsrätten därför förslaget om att åklagare ska kunna lämna utfästelser om högsta straff som ska binda domstolen.

Utredningens förslag synes också vara förenat med betydande praktiska svårigheter. Det framstår som oklart hur utredningen tänker sig att en överläggning om eventuell utredningsmedverkan rent praktiskt skulle genomföras. Såvitt tingsrätten kan bedöma kan en åklagare inte avge någon bindande förklaring, förrän denne vet vilka uppgifter som den misstänkte konkret kommer att lämna. Å andra sidan torde den misstänkt inte vara beredd att lämna uppgifter, före det att det finns någon bindande utfästelse om motprestation från åklagaren.

Om förslagen genomförs vill tingsrätten framhålla betydelsen av tydlighet i utformningen av regelsystemet. Det behöver bl.a. klargöras vad som ska gälla i ett fall där det samtidigt väcks åtal för gärningar som omfattas av ett utfästelsebeslut och allvarliga gärningar som inte omfattas av ett sådant beslut. Den lagtext som utredningen föreslagit ger ingen ledning för bedömningen i en sådan situation.

Ett ökat fokus på förberedelsen (Kapitel 6)

Tingsrätten har ingen invändning mot förslaget att regler ska införas om att rätten vid förberedelsen ska se till att inget onödigt dras in i målet samt genom frågor och påpekande verka för att yrkanden, inställningar och grunderna för dessa blir klarlagda och att parterna anger vilken bevisning som åberopas i målet. Det finns ett värde i att domstolen, när huvudförhandlingen börjar, har klarlagt parternas inställningar och den bevisning som åberopas. Tingsrätten konstaterar dock att förslaget inte innehåller någon sanktion för att uppnå de klaganden som utredningen tycker är eftersträvansvärda. Förslaget kan därför förväntas ha begränsad effekt.

Tingsrätten ser ett begränsat värde i förslaget om att den tilltalade i stämningen ska föreläggas att ange inställning till åtalet och grunden för denna. Enligt förslaget ska denna ordning gälla genomgående och inte enbart för stora brottmål. Förslaget innehåller inga sanktioner vid uteblivet svar. Det framgår inte heller närmare hur tingsrätten ska hantera oklara eller motsägelsefulla svar. Om en tilltalad anger en inställning och grunden för denna kan det tänkas vara värdefullt främst i enklare mål, där det kan innebära att åklagaren kan avstå från bevisning när den tilltalade erkänner gärningen på ett sätt som förefaller trovärdigt. Om ett sådant erkännande tas tillbaka när huvudförhandlingen inleds kan det dock föranleda åklagaren att trots allt åberopa viss bevisning och det kan innebära att förhandlingen måste ställas in. Det bör beaktas att det kan antas innebära ett betydande merarbete för tingsrätten att hantera svaromål i den majoritet av brottmål där ett sådant inte fyller någon egentlig funktion. Ett krav på skriftväxling före huvudförhandlingen kommer också medföra att tiden från stämmingsansökan till dom i många fall förlängs.

Tingsrätten har ingen invändning mot förslaget att rätten ska hålla ett förberedande sammanträde på yrkande av en part. Enligt tingsrätten kan ett sådant sammanträde ha större värde i mål med frihetsberövade om det hålls innan åtal väcks. I omfattande mål där en eller flera tilltalade är häktade skulle ett meningsfullt förberedande sammanträde efter åtal kräva att fristen enligt 45 kap. 14 § andra stycket rättegångsbalken för när huvudförhandling ska påbörjas förlängdes. Tingsrätten kan se ett värde i en sådan förändring när det gäller stora mål men inte när det gäller brottmål i övrigt. Det skulle stå i strid med ambitionen att förkorta häktestiderna.

Om ett förberedande sammanträde hålls är det rimligt, som utredningen föreslår, att vad som förekommit vid sammanträdet antecknas i ett protokoll. Tingsrättens uppfattning är dock att så redan sker inom ramen för befintligt regelverk.

Den misstänktes rätt till insyn (Kapitel 7)

I tingsrätten remissvar över delbetänkandet Tidiga förhör – nya bevisregler i brottmål (SOU 2017:98) ansåg tingsrätten att det fanns behov av att reformera reglerna för muntlig bevisning i brottmål. Tingsrätten såg även nyttan med en reform som tillåter en utökad användning av tidigt lämnade berättelser som bevis. Tingsrätten ansåg dock att de föreslagna reformerna innebar betydande förändringar av de grundläggande och viktiga processprinciperna om omedelbarhet, muntlighet och koncentration och att författningsförslagen därför behövde göras på ett sätt som garanterar rättssäkerheten. Utredningen har nu föreslagit att om en misstänk eller en misstänkts försvarare ska närvara vid ett förhör med annan person under förundersökningen så ska de ha rätt att ta del av omständigheter under förundersökningen som behövs för att kunna tillvarata sin rätt vid förhöret. Det är åklagaren som ska avgöra vilka uppgifter som den misstänkte med försvarare ska ha rätt att ta del av. Trots de föreslagna förändringarna är tingsrätten fortsatt skeptisk till förslaget.

Ett tydliggörande av domares processledande roll (Kapitel 8)

Tingsrätten tillstyrker förslagen i detta kapitel. Det är bra att domarens processledande roll tydliggörs. Det är enligt tingsrätten problemfritt att ta bort rättens möjlighet att självmant förelägga åklagaren att komplettera förundersökningen samt rättens möjlighet att självmant hämta in bevisning. Uppfattningen är att dessa regler i sin nuvarande lydelse nästan aldrig används. Tingsrätten instämmer med utredningens bedömning att förändringen om den genomförs inte kommer att få några negativa effekter för målsägandena.

Utökade möjligheter att lägga fram vittnesattester (Kapitel 9)

Tingsrätten avstyrker förslaget om utökade möjligheter att lägga fram vittnesattester. Som förslaget är utformat så kommer det att gälla för brottmål oavsett om det är ett stort brottmål eller inte. Som utredningen konstaterat är det för bedömningen av vittnesuppgifternas trovärdighet oftast en förutsättning att rätten

ser vittnena direkt i rättssalen eller via en upptagning med ljud eller bild men att det finns personer vars trovärdighet det inte finns skäl att ifrågasätta vare sig från parternas eller domstolarnas sida. Det är uppenbart att bevisning som läggs fram i form av vittnesattester har ett lägre bevisvärde än om vittnet hade hörts inför domstol. Enligt tingsrätten kommer förmodligen vittnesattester, om förslaget genomförs, att ha mindre betydelse i stora brottmål. Däremot kan vittnesattester eventuellt ha betydelse i andra mål, t.ex. så kallade notariebrottmål. Eftersom förslaget inte kan förväntas underlätta handläggningen av just stora brottmål avstyrker tingsrätten det.

I handläggningen av detta ärende har lagmannen Eva Wendel Rosberg, chefsrådmännen Lennart Strinäs, Dag Cohen och Anna Täcklind, tillförordnade chefsrådmannen Fredrik Forssman samt rådmännen Niklas Ljunggren och Jacob Heister (de två senare referenter) deltagit.

Eva Wendel Rosberg